

Разом із тим, попри доведену результативність та об'єктивність даних методик, остаточно не вирішеним постає питання їх використання для комплексної оцінки результативності психологічного супроводу категорії дітей з інтелектуальними порушеннями, що і виступатиме перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Зелінська К. О. Розвиток комунікативних умінь дітей молодшого шкільного віку з інтелектуальними вадами засобами театральної діяльності. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 26. С. 115–119.
2. Марченко А. Г. Розвиток комунікативних навичок дошкільників із затримкою психомовленнєвого розвитку. Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі: матеріали VI Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (25 листопада 2020 року, м. Суми). Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. С.220–225.
3. Омельченко І. М. Комунікативна діяльність дошкільників із затримкою психічного розвитку: теорія і феноменологія: монографія; Інститут спеціальної педагогіки і психології імені М. Ярмаченка НАПН України. Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2018. 498 с.

УДК 316.614+159

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Колотій Ю. О.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

milkaJulia99@gmail.com

Актуальність дослідження самооцінки підлітків із девіантною поведінкою зумовлена як типовими для цього віку особливостями особистісного розвитку, так і специфічними формами активності підлітків у сучасному суспільстві. Підлітковий вік є вразливим для виникнення поведінкових девіацій. Почуття дорослості та відсутність життєвого досвіду зумовлюють потенційну можливість виникнення та формування девіантної поведінки в підлітковому віці через нестачу соціального досвіду. Також, збільшення кількості проявів девіантної поведінки підлітків відображає їх орієнтованість на специфічні

моральні норми, зміну ціннісних орієнтацій під впливом як глобальних змін у суспільній свідомості, так і засобів масової інформації, погіршення сімейних стосунків. Особлива роль у формуванні схильностей до девіантної поведінки підлітків належить їх самооцінці, як узагальненому ставленні до себе та своїх якостей, що визначає чи позитивний перебіг процесу соціалізації молодшої особистості, чи негативний його характер, виражається у схильності до девіацій, деліктів.

Мета – теоретично вивчити психологічні чинники девіантної поведінки у підлітковому віці.

Для вирішення поставлених завдань у процесі виконання роботи застосовувалися теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, систематизація), методи емпіричного дослідження (тестування, опитування).

В результаті теоретичного дослідження визначено, що підлітковий вік є складним періодом у розвитку особистості, що найбільшою мірою відображається на системі стосунків із оточенням. Цей період становлення особистості характеризується низкою особливостей. Перш за все, вони виявляються через виникнення почуття дорослості – основного новоутворення підліткового віку. Це виявляється у прагненні молодшої людини бути визнаним дорослою самостійною людиною представниками соціального оточення. Через таку вимогу підлітка виникає конфлікт. З одного боку, підліток є дитиною, у нього ще формуються когнітивна та емоційна сфера, відбувається становлення ціннісних орієнтацій та адекватної самооцінки. З іншого боку – підліток прагне, щоб до нього ставилися як до самостійної людини, оскільки він дійсно входить у доросле життя [4].

До особливостей психічного життя підлітка можна також віднести залежність самовідношення від зовнішнього оцінювання та значні зміни у структурі цінностей та відношення до життя, орієнтування на отримання нового соціального досвіду. Ці особливості психіки підлітка з'являються і проявляються у їх провідній діяльності – інтимно-особистісному спілкуванні, яке виступає процесом пізнання оточуючого світу, розвитку та прояву особистості молодшої людини. При цьому молодь здійснює апробацію нового соціального досвіду, розширює уявлення про систему стосунків між людьми, збагачує власний життєвий досвід. Характер спілкування підлітка залежить від особливостей його мотивації (зокрема, вияву мотиву афіліації) і виражається у системі взаємодії з однолітками.

Самооцінка особистості – результат оцінювання людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльності, оцінювання своєї особи іншими людьми, виходячи з системи цінностей людини. Особливо важливим є формування самооцінки у підлітковому віці, який

характеризується кризовим характером та частими конфліктами з оточуючими. Самооцінка підлітка не є постійною, вона змінюється залежно від обставин. Джерелом оцінних знань уявлень підлітка про себе є соціокультурне оточення, у якому оцінні знання нормативно фіксуються в мовних значеннях [4].

Структура підліткової самооцінки складається з двох компонентів: раціонального ставлення до себе як суб'єкту соціальної активності («образ Я» або категоріальне «Я») і емоційно-ціннісного ставлення до себе – переживання й оцінки власної значущості як суб'єкта соціальної активності, утворюють рефлексивне «Я». У результаті взаємодії зазначених компонентів з потребово-мотиваційною сферою особистості підлітка ставлення до себе включається в процес діяльнісної та особистісної саморегуляції, стимулює розвиток пізнавальної та особистісної суб'єктності. Оцінка своїх якостей підлітком залежить від системи цінностей, які склалися під впливом суспільних інститутів. Між тим, «Реальне Я» не передбачає, що в цілому «Я-концепція» підлітка реалістична і позитивна. Адже важливу роль в її формуванні і власна точка зору, і власна оцінка. Особливу роль для розвитку особистості підлітка має «ідеальне Я» [1].

У деяких підлітків спостерігається вияв неадекватної самооцінки й завищеного рівня вимог, критичне ставлення до слів та вчинків інших. Це ускладнює їх взаємовідносини з дорослими, батьками, однолітками, вчителями, провокує прояви негативізму, грубу й самовпевнену поведінку, соціальні конфлікти, що загалом виражається у їх схильності до девіацій. Підлітки бояться глузування, проявів нерозуміння, недовіри, або образливої для такого віку заборони. На їхній погляд батьки поводяться з ними як із маленькими. Часто відсутність щирих стосунків з батьками є причиною того, що діти стають учасниками злочинів, проявляють девіантну поведінку [3].

Натомість, висока самооцінка підлітків виступає умовою їх максимальної активності, продуктивності в діяльності, реалізації творчого потенціалу, впливає на свободу вираження почуттів, рівень саморозкриття в спілкуванні та суспільній діяльності. Позитивне стійке оцінювання своїх якостей підлітків лежить в основі їх віри у свої можливості, самостійності, енергійності, що попереджають схильність молоді до девіацій.

У той же час негативна самооцінка підлітків є джерелом різних труднощів у спілкуванні та схильності до відхильної поведінки, оскільки молода людина з таким ставленням до себе заздалегідь упевнена в тому, що оточуючі погано до неї ставляться. Проблема гідності, цінності свого «Я» майже повністю поглинає її увагу, у зв'язку з чим рівень активності дитини надмірно підвищується, ускладнюючи тим самим вибір адекватного способу соціальної взаємодії, її поведінка

стає ригідною. Негативне, конфліктне ставлення особистості до себе обумовлює її відхильну поведінку – здійснення правопорушень, наркоманію, алкоголізм, агресивну і суїцидальну поведінку, пов'язану з неадаптивними, асоціальними формами прояву.

Загалом, девіантна поведінка являє собою поведінку особистості, що відхиляється від суспільних норм. Різновидом девіантної поведінки, розповсюдженим серед молоді, є делінквентна поведінка – як відхильна, і в крайніх своїх проявах представляє кримінально каране діяння [2]. Однією із найбільш розповсюджених форм девіантної поведінки підлітків є агресія у стосунках з іншими людьми, чи агресія, спрямована на самих себе. Агресія підлітків переважно є прямою, коли підліток не приховує прояви такої поведінки від оточуючих, безпосередньо і відкрито вступає у конфронтацію з оточуючими, висловлює погрози і чинить відповідні дії).

Серед чинників, які визначають схильність молоді до девіацій, дослідниками визначається вплив виховання та освіти на поведінку дітей, опанування нормативної поведінки. Важливе значення у формуванні особистості підлітка-девіанта відіграє досвід спілкування з батьками в дитинстві. При цьому «Я-образ» і самооцінка, що формуються у дитини, можуть бути як позитивними, коли дитині говориться, що вона є гарною, доброю, розумною та ін., так і негативними, коли дитині говориться, що вона погана, зла, дурна тощо. У результаті дитина або погоджується з точкою зору батьків, або, найчастіше, агресивно виступає проти неї. Батьки можуть впливати на формування «Я-образу» дитини також шляхом стимулювання такої поведінки, що може підвищити чи понизити її самооцінку, змінити її власний образ «Я». Це відбувається у результаті орієнтації дитини на реалізацію певних цілей і планів, досягнення тих чи інших стандартів. Якщо ці цілі і плани відповідають реальним можливостям дитини, її схильностям та інтересам, то створена ситуація успіху сприяє формуванню позитивного «Я-образу», підвищенню самоповаги. А якщо ні, то невдача призводить до втрати самоповаги, непевності, тривожності, що може призвести до девіацій [3].

Таким чином визначено, що до загальних індивідуально-психологічних чинників формування девіантної поведінки підлітків відносять: неправильні типи сімейного виховання; неадекватність самооцінювання; відсутність або втрату сенсу життя, переживання внутрішньої порожнечі; деформацію ціннісно-мотиваційної сфери – несформовані або редуковані моральні цінності (совість, відповідальність, чесність), переважання девіантних цінностей, ситуативно-егоцентрична орієнтація; емоційні проблеми – тривога, переважання негативних емоцій, емоційне огрубіння; проблеми саморегуляції – неадекватна самооцінка і рівень домагань, слабкий

розвиток рефлексії, надмірний або недостатній самоконтроль, низький рівень адаптивних можливостей; негативний життєвий досвід; наявність шкідливих звичок, психічних травм, соціальна некомпетентність тощо

Література:

1. Змановская Е. В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения): учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е. В. Змановская. – М.: Академия, 2003. – 288 с.
2. Ківенко Н. В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма: [монографія] / Н. В. Ківенко, І. І. Лановенко. – Ірпінь: АДПС України, 2002. – 240 с.
3. Козубовська І. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей у процесі професійного педагогічного спілкування / І. В. Козубовська, Г. В. Товканець. – Ужгород: Патент, 1998. – 195 с.
4. Седих К. В. Делінквентний підліток: навчальний посібник з психопрофілактики, діагностики та корекції протиправної поведінки підлітків для студентів психологічних, педагогічних, соціальних, юридичних спеціальностей та інтернів-психіатрів / К. В. Седих, В. Ф. Моргун. – 2-е видання, доповнене. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 272 с.

УДК 316.614+159

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Комариста Н. С.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

nadya.komaristaya@gmail.com

В сучасних соціально-економічних умовах перед людиною на різних вікових етапах її життєвого шляху виникають неочікувані ситуації, як правило стресові, які вимагають адекватного і невідкладного їх опанування, підвищення здатності протистояти таким впливам без шкоди для здоров'я. Найбільш вразливими, інтолерантними до негативних зовнішніх впливів, схильними до стресу є юнацька молодь, і особливо така соціально й психологічно вразлива категорія, як студентство (Г. Бевз, В. Ялтонський, та ін.).

Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених питанню стресостійкості особистості, до теперішнього часу залишаються недостатньо дослідженими чинники стресостійкості та їх вплив на розвиток особистості у осіб юнацького віку.